

Macrofaunanieuwsbrief 52, februari 2005

Beste mensen, een dikke nieuwsbrief dit keer met Duitse exoten info, digitale determinatie, een stukje over Athripsodes, een oproep om mee te denken over /werken aan een nieuw deel 1 C (autecologie) van Henk Moller Pilot zijn muggentabel en een kreeftachtigen cursus. Kortom, voldoende leesvoer!!! Dank aan de mensen die de moeite namen kopij in te sturen
Veel leesplezier, Marianne Greijdanus, redactie macrofauna@solcon.nl en www.macrofauna.web-log.nl

WWWtjes

Hallo zusammen,
wollte nur mitteilen, daß die Homepage über aquatische Neophyten jetzt online ist (nur für die, die es interessiert: www.aquatisccheneophyten.de).

Bei Fragen, Anmerkungen oder Kritik erbitte ich eine mail an diese Adresse.

Mit freundlichen Grüßen

Andreas Hussner

Dipl. Biol. Andreas Hussner

Wiss. Angestellter

Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf

Abt. Geobotanik

Geb. 26.13.U1.R29

Universitätstraße 1

40225 Düsseldorf

www.geobotanik.uni-duesseldorf.de/hussner.htm

und NEU: <http://www.aquatisccheneophyten.de>

Digitale determinatiesleutels Trichoptera, Culicidae en Simuliidae

Er is sinds een aantal maanden een digitale determinatiesleutel beschikbaar voor Trichoptera, Culicidae en Simuliidae. Deze is ontwikkeld in het project Biological Indicators, en is ondersteunt door een Oostenrijks fonds. Veel Europese specialisten erin betrokken. Er staan werkelijk prachtige foto's in van onderdelen die jezelf vaak nooit goed in beeld krijgt. Het zijn niet alleen foto's die je kunt bewonderen, centraal staat de software van een digitale sleutel. Van Trichoptera zijn ruim 280 kokerjuffersoorten beschreven met in totaal 5700 digitale foto's die worden ondersteund door geavanceerde software. Een licentie voor de Trichoptera kost echter al € 520,=.

Op de website <http://www.eutaxa.com/folder.pdf> vindt je veel informatie. Het is te bestellen via www.eutaxa.com of per e-mail naar Dr. Wolfgang Lechthaler: lechthaler@eutaxa.com

Tjeerd-Harm van den Hoek

Even doorpraten over *Atripsodes bilineatus* (Linnaeus, 1758)

Rink Wiggers en Tjeerd-Harm van den Hoek

Een tijd terug kregen we een aantal *Atripsodes* individuen onder ogen met de vraag of het om *Atripsodes bilineatus* ging. In eerste instantie leek het inderdaad om *A. bilineatus* te gaan. In een later stadium verkregen we meerdere exemplaren, zowel grote als kleinere individuen.

Door de grote en kleine exemplaren met elkaar te vergelijken komen we tot de conclusie dat we nog geen *A. bilineatus* in Nederland hebben.

En wel om de volgende redenen: de tibia van het eerste pootpaar van kleinere exemplaren (zoals ons exemplaar uit de Swalm en exemplaren uit het Gasterense Diep) hebben niet de extra posterieure één of twee haren en hebben het 'dark purse-shaped mark' duidelijk voor de mediale 'pit' op het labrum. Op het oog dus stap je in de tabellen op *A. bilineatus* af.

De meeste grotere exemplaren (o.a. uit het Gasterense Diep) hebben echter wel de extra een of twee haren op en soms maar op een poot (zoals een exemplaar uit de Reusel). We vermoeden dat deze additionele haren pas in latere stadia (IV en V) worden aangelegd. Wallace vestigt hier de aandacht op en dat het om haren gaat en niet om doorns. Het zou goed kunnen dat haren afbreken, zoals het individu uit de Reusel.

Vervolgens hebben we onmiskenbare *Athripsodes cinereus* onderzocht op het 'dark purse-shaped mark'. Hieruit bleek dat deze *A. cinereus* individuen de mediale 'pit' duidelijk voor op het labrum hebben. Dit staat in geen enkele tabel omdat de *A. cinereus* veel eerder in de tabellen wordt uitgesleuteld op basis van additionele haren op de tibia. Veelal is het koppeltoon, mits goed uitgekleurd, ook kenmerkend.

Onze conclusie is dat de tot nu toe aangetroffen individuen het om *Atripsodes cinereus* gaat. Daardoor is het nodig om in ieder geval slecht uitgekleurde exemplaren onder de microscoop te leggen om de tibia te onderzoeken op additionele haren.

Oproep: verzoek om medewerking, meedenken over een deel 1c-NIEUW

Beste mede-dansmuggenonderzoekers,

Van verschillende kanten blijkt de behoefte te bestaan aan een ecologische atlas voor de Nederlandse chironomiden. Analisten en adviseurs bij waterschappen, Rijkswaterstaat en onderzoeksbureau's zijn onder de geïnteresseerden.

De larven van chironomiden behoren tot de soortenrijkste groepen macrofauna. Om de resultaten die onderzoek naar deze larven oplevert te kunnen verwerken, interpreteren en toegankelijk te maken voor belanghebbenden zijn anno 2005 twee grote informatiebronnen beschikbaar: "deel 1c" (Moller Pillot & Buskens, 1990) en "Limnodata" (STOWA, 2002). Daarnaast vallen veel onderzoekers terug op eigen kennis, eigen databases en informatie via internet. Deze informatiebronnen zijn rijk maar er zijn ook tekortkomingen: verouderd, incompleet, niet geverifieerd of niet te verifiëren zijn hierbij steekwoorden. Gezien het grote ecologisch belang van larven van chironomiden ligt het daarom voor de hand te denken aan een nieuw werk, wat de informatie uit genoemde bronnen actualiseert, completer maakt en verifieert, samengevat: een "deel 1c-NIEUW".

Wat zou er in zo'n ecologische atlas kunnen staan?

Hierbij valt te denken aan een tekst per soort, ongeveer als in de verspreidingsatlas over de waterwantsen (dus een onderdeel over identificatie, verspreiding, biologie, ecologie, status en literatuur (zie Aukema et al., 2002), aangevuld met responsiegegevens zoals bij sommige soorten watermijten (zie Smit & Van der Hammen, 2000) en een verspreidingskaartje, bij voorkeur zoals weergegeven in de Limnodata (STOWA, 2002), dus met informatie over de vindplaats zichtbaar op de kaart (watertype).

Dit is slechts een suggestie. Er kan belangstelling bestaan, of juist afwezig zijn, over allerlei andere zaken: bijvoorbeeld informatie over de adulte individuen, maximale/minimale dichtheden, eileggen, aantal generaties enz. enz. We nodigen jullie uit na te denken over wat relevante aspecten zijn. Het is leuk om daarover te piekeren. Een voorbeeld: bij onderzoek naar dansmuggen in grote rivieren wordt veel gekeken naar dichtheden en biomassa's per soort (en er worden conclusies aan verbonden); bij onderzoek in beken is dit nauwelijks gedaan. Wat valt hierover in een handboek op te nemen?

Hoe dit doel te bereiken?

Er zijn veel soorten dansmuggen, eindeloos veel lijkt het wel. Het ligt daarom voor de hand om met veel mensen samen te werken, zowel onderzoeksbureau's als overheidsinstanties: de expertise is bij veel mensen groot, maar het onderwerp is dat ook.

Een aantal zaken die zeker moeten gebeuren:

- verzamelen van zoveel mogelijk informatie over de echt zeldzame soorten en controle van de determinaties;
- steekproefsgewijze verifiëring van gegevens in de Limnodata;
- verzamelen informatie over biologie (levenswijze, voedsel, voedselgilde). Dit is vooral literatuurstudie;
- idem, over de ecologie (waterkwaliteit, voorkomen met andere soorten).

Iedereen heeft het altijd druk. Maar, misschien hebben sommigen wel tijd en zin om bijvoorbeeld een bepaald genus onder de loupe te nemen. Als de één het genus *Chironomus* "adopteert", en een ander doet *Cricotopus ornatus*, en weer een ander neemt tien zeldzame soorten uit bronbeekjes voor z'n rekening dan moeten we een eind kunnen komen.

Onderstaande personen hebben het voornemen zich als redactie van het project op te werpen: Henk Moller Pillot en David Tempelman. We zijn benieuwd naar jullie reacties.

Bij wijze van experiment is een bestand toegevoegd over één van de bekendste muggen, *Tanytus kraatzi*. Commentaar is van harte welkom. Afhankelijk van jullie reacties kijken we hoe we verder gaan.

Henk Moller Pillot & David Tempelman (david.tempelman@aquasense.nl), januari 2005

Bijvoegsel: voorbeeldtekst over *Tanypus kraatzi*. Reacties zijn welkom !

Genus *Tanypus*

***Tanypus kraatzi* (Kieffer, 1913)**

Identificatie – Larven: Moller Pillot (1984). Behalve de in Moller Pillot (1982) genoemde kenmerken is er nog een verschil tussen *T. kraatzi* en *T. punctipennis*: bij uitgekleurde individuen van *T. punctipennis* is er een duidelijke, donkere, driehoekige vlek op de achterrand van de onderkant van de kop. Bij *T. kraatzi* ontbreekt deze vlek (M.F. Wilhelm, mond. meded.). Poppen en exuviae: Langton (1991). Adulten: De determinatie is problematisch. In Pinder (1978) is *T. punctipennis* niet opgenomen en ook de tabel van Goetghebuer & Lenz (1936: 7) leidt tot onjuistheden. Het enige goede verschilkenmerk betreft de vleugeladering (Fittkau, mond. meded.) Het staat vast, dat beide soorten overal in Europa als imago vaak verwisseld zijn. Over de verspreiding van de verschillende *Tanypus*-soorten wordt hier daarom niet gespeculeerd.

Biologie – De soorten van het genus *Tanypus* hebben overeenkomstige monddelen, en ze zullen dus weinig of niet verschillen in hun voedselvoorkeur. De hier besproken voedselvoorkeur geldt daarom voor het hele genus.

In het darmkanaal van *Tanypus*-larven werden door Roback (1969) en Titmus & Badcock (1981) vrijwel uitsluitend (meest eencellige) algen en plantenresten aangetroffen. Zij stelden vast, dat de larven alleen leefden op plaatsen, waar deze algen groeiden en dat zij zich daarom concentreerden aan het oppervlak van het sediment. In Nederland werden in het darmkanaal van larven van *T. kraatzi* vooral diatomeeën, groen- en blauwwieren en bacterierijke detritus gevonden (ongepubl. waarnemingen Moller Pillot). Dit contra Moog (1995), die stelt dat alle drie soorten voor 70% rover, en voor 30% detritusetter zijn. Verdonschot (jaartal) rekent *Tanypus*-larven tot de spartelaars, en rekent ze wat betreft voedselgilde tot zowel de vergaarders als verzwelgers. Het voedsel zou volgens Verdonschot deels levend plantaardig en deels dierlijk zijn (Verdonschot, jaartal). Nader onderzoek lijkt noodzakelijk.

Ecologie – De larven van *T. kraatzi* zijn uitgesproken pelofiel. Ze worden vooral gevonden op slibrijke bodem, vaak zelfs op dikke organische sliblagen. Ze concentreren zich aan het oppervlak van het sediment, omdat daar de meeste eencellige algen te vinden zijn (Titmus & Badcock, 1981). *T. kraatzi* komt vooral voor in wat grotere wateren; de breedte van de wateren die wordt opgegeven ligt rond de tien meter (Steenbergen, 1993; STOWA, 2002). Hoewel de soort in het buitenland ook bekend is van meren (Koreneva, 1960) wordt *T. kraatzi* bijvoorbeeld niet gevonden in het IJsselmeer of in de Randmeren. In sloten in veengebieden wordt de soort talrijk aangetroffen: meer dan de helft van de waarnemingen in Nederland betreft sloten in het veenweidegebied in Holland (STOWA, 2002). Minder talrijk en/of minder vaak is zij aangetroffen in wateren op zand- en kleibodems (Steenbergen, 1993; Van Gijzen & Claassen, 1978; Hermans & Kahmann, 1985; STOWA, 2002). Hoewel de soort niet is aangepast aan het leven in stromend water, zijn ook uit beken op de pleistocene zandgronden enkele tientallen waarnemingen bekend (STOWA, 2002). Het

water waarin *T. kraatzi* het talrijkst wordt gevonden is voedselrijk tot zeer voedselrijk, licht basisch, hard, heeft een redelijk goede zuurstofhuishouding en is hooguit licht brak. In brakker water op kleibodems wordt de soort meestal vervangen door *T. punctipennis*. Gezien het dominante voorkomen in stilstaand water kan *T. kraatzi* een grotendeels limnische soort worden genoemd.

Responsie (STOWA, 2002)

Parameter	Gem	10P	50P	90P
Zuurgraad	7.8	7.2	7.8	8.3
EGV (mS/m)	175	46.9	102	211
Breedte (m)	9	1	6	15
Zuurstofverzadiging (%)	75	33	74	113
Totaal-fosfor ($\mu\text{g/l}$)	0.8	0.1	0.5	1
Totaal-stikstof (mg/l)	4.8	1.6	3.6	9.3
Sulfaat (mg/l)	103	24	95	196
Chloride (mg/l)	213	39	131	451
Bicarbonaat (mg/l)	222	55	215	371

Status – Zeer algemeen in westelijk Nederland, vrij algemeen op het pleistoceen.

Literatuur – Kieffer (1913), Goetghebuer & Lenz (1936), Chernowskii (1949), Koreneva (1960), Roback (1969), Van Gijzen & Claassen (1978), Pinder (1978), Titmus & Badcock (1981), Moller Pillot (1984), Hermans & Kahmann (1985), Steenbergen (1993: Noord-Holland), Moog (1995), Moller Pillot & Buskens (1990), STOWA (2002: Limnodata Neerlandica); Verdonschot (jaartal). Nog op te nemen en gegevens te verwerken: Duursema (1996: Drenthe).

Determinatiecursus Malacostraca 2005

Tjeerd-Harm van den Hoek

Rink Wiggers

Alterra – Centrum Ecosystemen, team zoetwaterecosystemen

In 2005 organiseren we weer een tweedaagse determinatiecursus, te weten op donderdag 20 en vrijdag 21 oktober 2005. We hebben Prof. dr. Andreas Martens (Karlsruhe), Thomas Ols Eggers (Braunschweig) en Karsten Grabow (Karlsruhe) bereid gevonden om de cursus te geven.

Tijdens de cursus wordt ingegaan op identificatie van de ordes Amphipoda, Mysidacea, Isopoda & Decapoda. Daarnaast besteden we aandacht aan de kreeftachtigen die sinds de openstelling van het Mainz-Donau kanaal ons land binnen zijn gekomen of nog kunnen komen. O.a. daardoor zijn in Nederland de afgelopen jaren nieuwe en onbekende taxa aangetroffen. Des te meer reden om deel te nemen aan deze cursus.

Voor de cursus wordt, in zoverre mogelijk, referentiemateriaal ter beschikking gesteld die je na de cursus kan gebruiken voor je eigen referentiecollectie. Ook kan je eigen materiaal meenemen ter beoordeling. Informatie over de cursus vind je hieronder. Ook kan je ons bellen /mailen voor nadere informatie.

Je kan je opgeven door middel van het verzenden, faxen of mailen van het onderstaande opgaveformulier. Er is een beperkt aantal plaatsen beschikbaar, zodat tijdige opgave gewenst is. Na afloop van de cursus wordt een factuur verzonden. Opgave verplicht tot betaling / deelname, ook bij afwezigheid. Bij onvoldoende deelnemers zal de cursus niet doorgaan. Je zal hiervan op de hoogte worden gesteld.

Ken je collega's of mensen in je omgeving die mogelijk geïnteresseerd zijn maar nog niet bekend zijn met de determinatiecursussen van het team zoetwaterecosystemen of de macrofaunanieuwsmail niet ontvangen: zou je deze informatie aan hun willen doorgeven? Alvast dank!

Nadere mededelingen over de locatie, route beschrijving en overigen worden toegezonden na opgave.

- Data** : donderdag 20 en vrijdag 21 oktober 2005
- Plaats** : Conferentiecentrum 'Landgoed Holthurnse Hof', Berg en Dal
- Programma** : De cursus bestaat uit de volgende onderdelen:
1ste dag : introductie, anatomie & morfologie, taxonomie & systematiek, biologie, determinatie referentiemateriaal, recent onderzoek
2de dag : ecologie, verspreiding, determinatie eigen en referentiemateriaal
- Materiaal** : binoculair en prepareermateriaal zelf meebrengen, er is ruim gelegenheid voor het bewerken van eigen materiaal.
- Cursusleiding** : Prof. dr. Andreas Martens, Thomas Ols Eggers en Karsten Grabow
- Taal** : Duits / Engels
- Kosten** : €575,= inclusief, koffie, thee, lunches, diner en één overnachting.
- Informatie** : Tjeerd-Harm van den Hoek / Rink Wiggers
☎ (0317) 478725 / (0317) 478723
✉ tjeerd-harm.vandehoek@wur.nl of rink.wiggers@wur.nl

=====

Opgaveformulier

determinatiecursus Malacostraca 2005

Aanmelding determinatiecursus Malacostraca 2005

Bij deze meld ik mij aan als deelnemer van de determinatiecursus Malacostraca op 20 & 21 oktober 2005:

Naam :

Organisatie :

Adres :

Plaats :

Telefoon (werk) :

E-mail :

Opgave verplicht tot betaling / deelname, ook bij afwezigheid!

=====

==

Je kan het opgaveformulier verzenden, faxen of mailen naar:

Alterra
t.a.v. Tjeerd-Harm van den Hoek
Alterra – Centrum voor Ecosystemen
team zoetwaterecosystemen
Postbus 47
6700 AA Wageningen

Fax : 0317 - 424988
E-mail : ✉ tjeerd-harm.vandehoek@wur.nl

Einde macrofaunanieuwsmail 52, ook te vinden op www.macrofauna.web-log.nl